

УДК 159.9.072.432

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.philol.2025.2.17>**Ірина ШЕСТОПАЛОВА**

професор кафедри іноземних мов та перекладу,

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,

unzkafedra@ukr.net

ORCID: 0000-0002-0438-6743

НАВЧАННЯ ІНШОМОВНОЇ ЛЕКСИКИ У СВІТЛІ СУЧАСНОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ: КОГНІТИВНИЙ ПІДХІД

Стаття присвячена проблемі викладання лексики у навчальному процесі з іноземних мов, аналізу сучасних підходів до її викладання, які існують у сучасній психолого-педагогічній літературі, пошуку найбільш ефективних методів навчання цього аспекту іноземної мови. Дана стаття намагається пролити світло на деякі теорії та припущення щодо ролі свідомості та інтуїтивності у вивченні іноземної мови, а саме її лексичного запасу. Мова йде про свідоме і підсвідоме навчання слів, які активно обговорюються останнім часом серед дослідників. У сучасній науковій літературі можемо зустріти три точки зору на це питання, які ми намагаємось проаналізувати у даній публікації. Прихильники свідомого підходу вважають його найкращим, наводять докази його ефективності і недоліки протилежного підходу. Представники іншої точки зору відстоюють переваги несвідомого підходу і вважають навмисне заучування лексики мало результативним. Ціла низка дослідників визнають обидва підходи, визнають переваги і недоліки першого і другого і пропонують комбінований підхід із застосуванням обох, що дає змогу використати їх сильні сторони компенсувати слабкі.

З метою з'ясування питання про те, в яких саме ситуаціях краще використовувати кожний з них, ми звертаємось до аналізу досягнень когнітивної психолінгвістики, яка протягом останніх десятиліть займається вивченням фізіологічних та психологічних механізмів вивчення іноземної мови, в результаті чого дійшла висновків про існуванні індивідуального навчального стилю щодо іноземної мови, притаманному кожному індивідууму. Це відкриття має велике значення для організації процесу навчання іноземних мов, оскільки дозволяє зрозуміти, що для різних учнів ефективними є різні методи навчання і типи вправ, і таким чином обрати відповідні для кожної окремої ситуації.

У нашому дослідженні ми зосереджуємось на двох глобальних стилях у вивченні іноземних мов – аналітичному і комунікативному. В ході дослідження ми спробували проаналізувати їх характерні особливості і відповідні до них методи навчання і типи навчальних вправ. Порівняльний аналіз цих методів і типів вправ довів їх цілісну ідентичність з двома зазначеними вище підходами – свідомим і несвідомим, де свідоме навчання відповідає аналітичному навчальному стилю, а підсвідомий – комунікативному. Це дозволило нам зробити висновок про те, що для учнів з переважним аналітичним стилем свідомий підхід буде більш відповідним і ефективним, в той час як для учнів з комунікативним стилем навчання іноземних мов кращим буде підсвідомий. Незважаючи на доцільність застосування обох підходів для всіх стилів, спиратися краще на відповідний до даної конкретної людини, що дозволить значно підвищити ефективність навчання іноземної лексики з одного боку і більш раціонально підходити до застосування свідомого і підсвідомого підходів у практиці навчання лексичного матеріалу, вирішивши суперечки з приводу переваг будь-якого з них.

Ключові слова: навчання лексики, свідомий і підсвідомий підхід, аналітичний і комунікативний навчальний стиль, відповідні методи навчання.

Iryna Shestopalova. LEARNING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN THE LIGHT OF MODERN PSYCHOLINGUISTICS: A COGNITIVE APPROACH

The article is devoted to the problem of teaching vocabulary in the educational process of foreign languages, the analysis of modern approaches to its teaching, which exist in modern psychological and pedagogical literature, the search for the most effective methods of teaching this aspect of a foreign language. This article attempts to shed light on some theories and assumptions regarding the role of consciousness and intuition in learning a foreign language, namely its lexical stock. We are talking about conscious and subconscious learning of words, which have been actively discussed recently among researchers. In modern scientific literature, we can find three points of view on this issue, which we try to analyze in this publication. Supporters of the conscious approach consider it the best one, provide evidence of its effectiveness and the shortcomings of the opposite approach. Representatives of the other point of view defend the advantages of the unconscious approach and consider deliberate memorization of vocabulary to be ineffective. A number of researchers recognize both approaches, acknowledge the advantages and disadvantages of the first and second, and propose a combined approach, which allows to use their strengths to compensate for their weaknesses.

In order to understand in which situations it is better to use each of them, we turn to the analysis of the achievements of cognitive psycholinguistics, which over the past decades has been studying the physiological and psychological mechanisms of learning a foreign language and as a result has come to the conclusion about existence of an individual language learning style, inherent in each individual. This discovery is of great importance for the organization of the process of learning foreign languages, as it allows us to understand that different learning

methods and types of exercises are effective for different students, and thus to choose the appropriate ones for each individual situation.

In our study, we focus on two global styles in learning foreign languages – analytical and communicative. In the course of the study, we tried to analyze their main characteristics and the corresponding teaching methods or training exercises types. A comparative analysis of these methods and types of exercises proved their identity with the two approaches mentioned above – conscious and unconscious, where conscious learning corresponds to the analytical learning style, and subconscious learning corresponds to the communicative one. This allowed us to conclude that for students with a predominant analytical style, the conscious approach will be more appropriate and effective, while for students with the communicative style of learning foreign languages, a subconscious approach will be preferable. Despite the feasibility of using both approaches for all styles, it is better to rely more on the one that is appropriate for a given specific person, which will significantly increase the effectiveness of learning FL vocabulary on the one hand and help teachers to use more rationally approach in the use of conscious and subconscious approaches in the practice of learning lexical material, resolving disputes about the advantages of any of them.

Key words: vocabulary learning, conscious and subconscious approach, analytical and communicative learning style, appropriate teaching methods.

Постановка проблеми. Лексика у процесі вивчення іноземної мови є одним з найважливіших компонентів мовної діяльності і має першорядне значення для комунікації. Безперечним є той факт, що словниковий запас є одним із найважливіших компонентів мови, до якого потрібно ставитися з великою увагою та ретельністю під час вивчення іноземної мови. Як свідчать результати досліджень, ця важлива роль словникового запасу поширюється на всі чотири навички, включаючи аудіювання, читання, говоріння, письмо, а також на інші аспекти мови, такі як граматики та культурна компетентність, оскільки без ґрунтового знання словникового запасу неможливо зрозуміти або висловити інформацію під час читання, аудіювання, говоріння чи письма. Тому, успішне оволодіння лексичним матеріалом є однією з найважливіших умов засвоєння іноземної мови, а постійне розширення словникового запасу, його систематичне накопичення розглядається як одне з головних завдань її навчання [6; 10].

Вивчення лексики вважається не тільки надзвичайно важливим аспектом опанування іноземною мовою, але і одним із найскладніших, що викликає необхідність пошуку все більш ефективних підходів та методів її викладання, впровадження нових стратегій навчання словникового запасу. Упродовж багатьох десятиліть науковці досліджували проблему навчання лексичного матеріалу. Протягом останніх років дослідження таких вчених як Б. Флоузі (B. Folse, 2010), Б. Лауфер (B. Laufer, 2009), П. Міура (P. Miura, 2005), Н. Рид (N. Read, 2013), П. Нейшн (P. Nation, 2011), Д. Веб (D. Webb, 2009), Н. Шмитт (N. Schmitt, 2008), Дж. Коуді (J. Coady, 2012), М. Ямамото (M. Yamamoto, 2013) значно розширили розуміння закономірностей і особливостей засвоєння словникового запасу та призвело до розробки передових практик, які викладачі можуть використовувати для покращення навчання.

Але, водночас, існує багато протиріч та суперечок стосовно проблеми пошуку найбільш ефективних шляхів навчання лексики, пропонуються різні підходи і методи щодо здійснення цього навчального процесу. Тому, у даній статі ми звертаємось до питань, пов'язаних з викладанням словникового запасу іноземної мови. **Метою** її є аналіз сучасних теоретичних висновків, науково-методичних рекомендацій та їх поєднання з результатами психолінгвістичних досліджень останніх років і підведення практичних висновків і рекомендацій щодо їх практичного застосування у процесі навчання студентів іншомовної лексики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як було зазначено вище, предметом нашого дослідження є питання про те, який же є найкращий спосіб для учнів вивчати словниковий запас. Проведений аналіз доводить, що, останніми роками були визначені два головних підходи до викладання лексики: свідомий і несвідомий. Так, свідоме навчання має на увазі цілеспрямовані усвідомлені зусилля і відбувається через такі види діяльності, як навмисне заучування слів, виконання вправ, використання карток цілеспрямована практика через словарні диктанти, контрольні роботи, вікторини тощо. Несвідоме навчання відбувається природно, без спеціальних зусиль через види діяльності спрямовані на інші цілі, наприклад, під час читання, аудіювання, перегляд фільмів, рольові ігри, тобто, коли людина не має свідомого наміру вивчити слова, але підсвідомо запам'ятовує їх у процесі мовної діяльності, тоді як навмисне навчання передбачає свідомо організоване та сплановане навчання.

Деякі дослідники вважають, що свідоме навчання не є досить ефективним, оскільки на їх думку, учні просто зазубрюють слова не пов'язуючи їх значення з іншими словами або іншими його формами, і тільки обмежена кількість слів може бути вивчена таким спо-

собом, в той час як несвідоме навчання слів відбувається у мовному контексті і є більш результативним [2; 6; 8].

Водночас, прихильники свідомого навчання зазначають, що цілеспрямоване вивчення словникового запасу майже завжди призводить до швидших та кращих досягнень, а також до більшої ймовірності запам'ятовування, а несвідоме вивчення словникового запасу через інші види мовленнєвої діяльності, має низький рівень засвоєння [4; 5; 9; 10]. Ціла низка дослідників вважає, що одного лише випадкового вивчення словникового запасу недостатньо і має супроводжуватися цілеспрямованою навчальною діяльністю [3; 6; 10].

Проаналізувавши зазначені підходи до навчання лексики, робимо висновок про те, що обидва мають свої переваги та недоліки. Так, свідомий підхід може бути ефективним для швидкого вивчення нових слів і глибокого запам'ятовування, але не призвести здатності вільно використовувати слова в контексті. Підсвідомий підхід може призвести до тривалого запам'ятовування, навичок практичного застосування слів на основі автоматизму та здатності використовувати слова в контексті, хоча не є настільки ефективним для вивчення великої кількості нових слів за короткий проміжок часу або для досягнення конкретних навчальних цілей.

Тут виникає питання, в яких саме випадках краще використовувати кожний з них? На основі чого визначити, який з них буде більш ефективним саме в цій ситуації? З огляду на це, виникає асоціація з двома навчальними стилями у вивченні іноземної мови – аналітичним та комунікативним, і можемо зробити припущення, що для студентів з кожним з цих стилів відповідний підхід у навчанні лексики є більш ефективним.

Нагадаємо, що початок науковим дослідженням у цій галузі було покладено психологами, коли такі дослідники, як Б. Скіннер, Ч. Фрайз, Р. Лейдор, П. Скехан, М. Ноулс, Ф. Шуманн, С. Крашен, Н. Наймен та інші, почали досліджувати фізіологічні та психологічні механізми процесу вивчення іноземних мов, вплив індивідуальних характеристик людини на те, яким чином вони сприймають, обробляють та відтворюють іншомовну інформацію. Під час цих досліджень була виявлена ціла низка таких характеристик, які мають безпосередній вплив саме на процес вивчення мови. Серед них – полезалежність-полenezалежність; екстро-інтроверсія; тривожність; ставлення до ризику; тип інтелекту; темп навчання у залежності від при-

таманної індивідууму швидкості нервових реакцій; специфічні мовні здатності; вікові особливості; попередній навчальний досвід [1; 12]. Узагальнюючи всі вищезгадані психолого-педагогічні та нейрофізіологічні характеристики, що впливають на навчальні переваги студентів, науковці дійшли висновку, що в тих чи інших комбінаціях вони складають індивідуальний стиль людини щодо навчання іноземних мов [1; 12].

Таким чином, останніми роками у педагогіці іноземних мов з'являється таке поняття, як навчальний стиль, що означає комплекс психологічних та нейрофізіологічних рис особистості, який впливає на її переваги в організації навчального процесу з іноземних мов. Важливим тут є те, що особистий навчальний стиль людини впливає на її переваги до тих чи інших методів навчання. Знання і розуміння важливих для мовного навчального процесу індивідуальних характеристик студентів дозволяє педагогам і викладачам обрати найбільш ефективні форми і режими роботи, пристосувати методику і матеріали для групи так, щоб вони дозволяли максимально реалізуватися кожному студенту. Такий диференційований погляд на показник здібностей, на думку дослідників, може і повинний стати основою для більш ефективного навчання мов, оскільки дає змогу використати сильні сторони людини і максимально компенсувати слабкі. Результати експериментів переконливо свідчать, що вибір відповідної методики з урахуванням цього показника сприяє досягненню більш високих результатів і збільшує ефективність навчання іноземної мови, і її важливішого аспекту – лексики, зокрема.

Існування навчального стилю людини призвело до виникнення торії гнучкого навчання, характерною рисою якої є відмова від визнання існування універсального, єдино правильного, взагалі рекомендованого і застосованого методу навчання, який рекомендує універсальний, уніфікований підхід до всіх, і пропонують «новий еклектичний підхід до навчання іноземних мов, стверджуючи, що немає ідеальних, або слабких методів викладання мов, є тільки ті, які підходять або не підходять даному індивіду» [1, с. 50]. Дана концепція підтверджується тим фактом, що ніколи не буває єдиного ставлення до будь-якої, навіть самої популярної з них.

Це також стосується і навчання лексики, як частини мови зокрема. І аналіз науково-методичної літератури щодо методів і підходів до навчання лексики чітко демонструє наявність активних прихильників однієї теорії і несприйняття другої, які відчувають дуже

явно переваги однієї і недоліки іншої. Але це лише свідчить про те, що є люди, яким та чи інша методика більше підходить, є більш зрозумілою і ефективною для них, оскільки просто відповідає їх навчальному стилю.

Саме це і дає нам підстави прослідити зв'язки між даними підходами до навчання лексики і навчальним стилем людини, чому і присвячена дана стаття.

Зараз існують різні спроби класифікації навчальних стилів студентів щодо навчання іноземної мови. Серед них найбільш розповсюдженою є класифікація П. Скехана [1; 11], за якою вирізняється чотири стилі навчання іноземних мов, що відповідає чотирьом психолого-педагогічним типам студентів – конкретний, аналітичний, комунікативний і авторитарний. Але у нашому дослідженні нас будуть цікавити два з них – аналітичний і комунікативний, які відповідають схильності їх представників до аналітичних чи комунікативних методів навчання. Згадаємо їх характерні особливості.

Для представників аналітичного стилю вивчення іноземних мов притаманні несприйняття високого темпу, потреба в осмисленні, схильність до рутинної роботи, аналізу. Ці учні використовують мову більш усвідомлено і не стануть застосовувати слово у процесі практичної комунікації якщо на 100% не впевнені, що вони його дуже добре знають і розуміють, якщо свідомо не вивчили його до цього. До того ж ці учнів краще розвинута зорова пам'ять і вони гірше сприймають інформацію на слух. Тому, перевагу віддають логічному, дидактичному способу навчання, заняттям по підручниках, свідомому заучуванню слів, виконання вправ і самостійної роботи в індивідуальному режимі. Саме такі методи вивчення мови для них буде найбільш комфортними та ефективними [1; 11].

На відміну від аналітичного, представники комунікативного стилю вивчення іноземних мов потребують високого темпу роботи, не сприймають логічну презентацію матеріалу, мають потребу в розмаїтості видів мовної діяльності, сприймають інформацію через почуття та емоції, мають гарно розвинені навички сприйняття на слух і більш воліють до інтуїтивного сприйняття мови через її практичне застосування. Ці учні є більш сміливими у використанні мови, не бояться вживати нові слова, робити помилки і легко відтворюють лексику, яку щойно почули у процесі комунікації. Тому для них більш підходять усні форми навчання, сприйняття лексики на слух через використання аудіо матеріалів, діалогів, пісень, дискусій і бесід,

неаналітичного, а інформативного або розважального читання [1; 11].

Проаналізувавши докази обох сторін, можемо зробити висновок про те, що обидва підходи до навчання лексики – як випадкове навчання, так і навмисне навчання – для вивчення словникового запасу є ефективними. Саме тому, останнім часом ціла низка дослідників [3; 7; 10] погоджуються, що поєднання обох підходів може бути більш успішним для розширення словникового запасу. Але, тим не менш, завжди є той один, якому надається перевага.

Порівняємо методи навчання, переважні для представників аналітичного і комунікативного стилів навчання іноземних мов з методами, що пропонують відповідно свідомий і несвідомий підхід до навчання лексики. Так, свідомий підхід передбачає класичний метод запам'ятовування нових слів шляхом пов'язування їх з їхніми значеннями, часто через повторення і флешкартки; створення та вивчення списків слів, часто класифікованих за темами або частинами мови, для формування структурованої бази словникового запасу; зосередження на вивченні словникового запасу за допомогою вправ на переклад, підкреслюючи свідоме розуміння мовної системи; безпосереднє викладання словникового запасу та граматичних правил, з акцентом на точність та правильне використання; використання словників; аналітичне читання з перекладом. І тут чітко прослідковується відповідність між аналітичним стилем людини і свідомим підходом до навчання лексики і розуміння того, що саме такі методи навчання лексики будуть більш природними і більш ефективними для них.

Несвідомий підхід пропонує такі методи як занурення – оточення себе мовою через такі дії, як практичне спілкування, перегляд фільмів, прослуховування музики або участь у рольових іграх, читання літератури, часто за допомогою контексту, жестів або візуальних посібників; набуття словникового запасу природним шляхом, зосереджуючись на інших завданнях, таких як читання змісту або ведення розмов, наголошує на знайомстві та розумінні, а не на чітких інструкціях. Цей підхід припускає, що багаторазове знайомство зі словами, навіть без свідомої уваги, може призвести до певного ступеня навчання. Кореляція між комунікативним стилем навчання і підсвідомим підходом до вивчення лексики безперечна, отже ці учні будуть віддавати перевагу і вважати ефективним саме підсвідомий підхід і притаманні йому типи вправ і методи навчання.

Таким чином, розуміємо, що у поєднанні результатів науково-методичних та психо-лінгвістичних досліджень полягає відповідь на важливі запитання з приводу оцінювання та практичного застосування більш відповідних та ефективних у даному конкретному випадку методів та підходів, можемо бачити процес навчання іношомовної лексики більш глибоко і зрозуміло, а значить можемо зробити його більш результативним.

Висновки. Отже, на основі вище зазначеного, приходимо до розуміння, що у процесі навчання студентів іношомовної лексики, із студентами аналітичного складу більш ефективним буде застосування свідомого підходу, і навпаки, із студентами комунікативного складу краще буде застосовувати несвідомий підхід.

Зрозуміло, що не завжди навчальний стиль людини можна характеризувати як суто аналітичний або суто комунікативний бо частіше вони є комбінованими з одним переважним.

Саме тому комбінований підхід є безперечно найкращим варіантом і не варто обмежуватись одним з них. Але переважним і більш ефективним для певного студента буде той, що відповідає його навчальному стилю. З огляду на це, педагогічне завдання полягає в тому, що намагаючись максимально розвивати всі сторони особистості, поступово поєднуючи усі види діяльності, необхідно спиратися при цьому краще на сильні сторони людини, а не підкреслювати і виділяти слабкі, що може негативно позначитися як на мотивації студента до навчання, так і на результативності і якості цього навчання [1; 11].

Таким чином, розбіжності серед дослідників у розумінні ефективності застосування свідомого чи несвідомого підходу до навчання лексичного матеріалу під час навчання студентів іноземної мови можна вирішити за допомогою їх кореляції з переважним навчальним стилем учня, а також застосування у навчальному процесі їх комбінованої форми.

Література:

1. Шестопалова І. О Індивідуалізація навчання іноземних мов у вищій школі Великої Британії.: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Луганськ, 2010. 230 с.
2. Ahmad J. Intentional vs. incidental vocabulary learning. *ELT Research Journal*. 2012. Vol. 1(1), 71–79.
3. Coady J. Research on ESL/EFL vocabulary acquisition: Putting it in context. In T. Huckin, M. Haynes, & J. Coady (Eds), *Second Language Reading and Vocabulary Learning*, New Jersey: Ablex Publishing Corporation Norwood. 2001. pp. 3–23.
4. Hill M., Laufer B. Type of task, time-on-task and electronic dictionaries in incidental vocabulary acquisition. *International Review of Applied Linguistics*. 2003. Vol. 41(2), 87–106.
5. Ishii T., Schmitt N. Developing an integrated diagnostic test of vocabulary size and depth. *RELC Journal*. 2009. Vol. 40(1), 5–22.
6. Horst M., Cobb T., Meara P. Beyond A Clockwork Orange: Acquiring second language vocabulary through reading. *Reading in a Foreign Language*. 1998. Vol. 11(2), 207–223.
7. Hulstijn J. H. Intentional and incidental second-language vocabulary learning: A reappraisal of elaboration, rehearsal and automaticity. In P. Robinson (Ed.), *Cognition and Second Language Instruction*. Cambridge, UK: Cambridge University Press. 2001. pp. 258–286.
8. Nation P. *Learning vocabulary in another language*. Cambridge University Press. 2022. <https://doi.org/10.1017/CBO9781139524759>
9. Laufer B., Hulstijn J. Incidental vocabulary acquisition in a second language: the construct of Task-Induced Involvement. *Applied Linguistics*, 2001. 22, 1–26.
10. Reynolds B. L. *Vocabulary learning in the wild*. Springer. 2023. <https://doi.org/10.1007/978-981-99-1490-6>
11. Schmitt N. *Vocabulary in language teaching*. Cambridge University Press. 2020.
12. Skehan P. Individual differences in second language learning. London : Edward Arnold, 1989. 168 p.
13. Zhang B., Li C. Classification of L2 vocabulary learning strategies: Evidence from exploratory and confirmatory factor analyses. *RELC Journal*, 2011. 42(2), 141–154. <https://doi.org/10.1177/0033688211405180>